

ЗАГРОЗИ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ БЕЗПЕЦІ ОСОБИ В РЕАЛІЯХ ІНФОРМАЦІЙНО- ПСИХОЛОГІЧНОЇ ВІЙНИ ЯК СКЛАДОВОЇ «ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ» РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Характеризується інформаційний компонент «гібридної війни», розгорнутої взимку 2014 р. Російською Федерацією проти України, що призвело до анексії Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та окупації частини території терористичними організаціями «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка». Важлива увага в статті зосереджена на теоретико-методологічному визначенні та обґрунтуванні актуальності міждисциплінарного дослідження загроз інформаційно-психологічній безпеці особи. Окремо розкриваються основні загрози застосування інформаційно-психологічної зброї як структурного елементу сучасної інформаційно-психологічної війни та висловлюються пропозиції щодо мінімізації такого негативного маніпулятивно-пропагандистського впливу на свідомість окремої особи чи масову свідомість загалом.

Ключові слова: інформаційна безпека особи, «гібридна війна», Україна, Російська федерація, маніпулятивно-пропагандистський вплив.

Постановка та актуальність проблеми. Обрана тема дослідження є вкрай актуальною як у політико-прикладному, так й у науково-теоретичному аспектах. Зокрема, науково обґрунтований аналіз розгортання в 2014 р. «гібридної» війни Росії проти України, на наше переконання, потребує відповідного науково-теоретичного узагальнення з використанням міждисциплінарного підходу на оновленій методологічній базі.

Аналіз останніх досліджень. Це дослідження є спробою вирішення наукових завдань, поставлених в попередніх публікаціях автора [6–7] та ґрунтується на відповідних напрацюваннях теоретико-методологічного [1; 2; 8; 9; 10] та прикладного характеру [4; 5; 8; 11; 12].

Гулай Василь Васильович, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної інформації, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів.

© Гулай В.В., 2016

Мета та завдання дослідження. Метою даної роботи є спроба міждисциплінарного аналізу маніпулятивно-пропагандистських загроз інформаційній безпеці особи в умовах розгорнутої Російською Федерацією в 2014 р. «гібридної» війни проти України.

Відповідно до поставленої мети необхідно вирішити наступні *дослідницькі завдання*:

- охарактеризувати сутність та взаємозв'язки інформаційної безпеки держави, суспільства та особи.
- виявити передумови та характерні ознаки «гібридної війни» Російської Федерації проти України;
- вказати на характерні загрози інформаційній безпеці особи в умовах «гібридної війни»;
- окреслити тенденції «гібридної» війни та необхідність вироблення стратегії й тактик протидії негативному впливу на свідомість окремої особи чи суспільства загалом.

Вклад основного матеріалу. Деструктивний інформаційно-психологічний вплив найчастіше розглядається у контексті загроз інформаційної безпеки. Так, О. Олійник обґрунтовано доводить, що система забезпечення інформаційної безпеки має включати комплекс превентивних заходів із надання гарантій захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави, своєчасне і адекватне реагування на увесь спектр інформаційних безпекогенних чинників з метою захисту національних інтересів та національної безпеки [10, с. 9].

Відповідно, основними різновидами інформаційної безпеки є: інформаційна безпека особи, інформаційна безпека суспільства та інформаційна безпека держави. Так, Є. Архіпова пропонує побудови системи інформаційної безпеки на класифікації видів загроз для: 1) людини та суспільства; 2) держави. Під загрозами інформаційній безпеці людини розуміється сукупність умов і факторів, що впливають на інформаційну сферу, здійснюють негативний (деструктивний) інформаційно-психологічний вплив або/та загрожують реалізації законних прав і свобод людини. Під загрозами інформаційній безпеці суспільства – сукупність умов і факторів, що впливають на інформаційну сферу і можуть призвести до порушення

функціонування суспільних органів, дестабілізації та дезорганізації суспільства. Під загрозами інформаційній безпеці держави розуміють сукупність умов і факторів, що впливають на інформаційну сферу і можуть завадити державі виконувати свої основні функції [2, с. 7–9]. Отже, розуміння сутності інформаційної безпеки особи буде неповним без з'ясування сутності понять «інформаційна безпека суспільства» та «інформаційна безпека держави», що може стати предметом окремої роботи.

На завдання істотної шкоди інформаційній безпеці не тільки держави чи цілого суспільства, але й окремої особи в реаліях кінця ХХ – першої чверті ХХІ ст. окремо спрямовано розгортання інформаційно-психологічної війни як сукупності спеціальних інформаційно-психологічних операцій зі застосуванням інформаційно-психологічної зброї. Цей різновид інформаційної війни спрямований на придушення, знищення, дезорганізацію, дезорієнтацію, дезінформацію, дезаптацію об'єкта впливу, який спроможний порушити психічне здоров'я, спонукати до спонтанних, немотивованих, агресивних дій, спричинити тимчасові чи незворотні зміни та самознищення, підкорити свідомість особистості та скерувати її.

Порівнюючи поняття «інформаційна війна» та «інформаційно-психологічна війна», О. Марунченко вказує, що в інформаційній війні об'єктом впливу стають комп'ютери та інформаційні системи; в інформаційно-психологічній війні до інформаційного напрямку приєднується психологічний – об'єктом впливу стають індивідуальна і масова свідомість. В результаті цього не тільки руйнується наявна інформаційна система, а й проводиться зміна комунікативних установок в суспільстві [9, с. 10–11].

У цьому контексті, на нашу думку, варто вести мову про інформаційно-психологічну війну як різновид інформаційно-комунікативного протиборства для перерозподілу ролей, місця та функцій суб'єктів інформаційно-комунікативного простору з метою досягнення переваг у політичній, соціальній, економічній, культурній, релігійній та інших сферах. При цьому особлива увага надається складанню

соціально-психологічних портретів цільових аудиторій впливу та психологічним профілям окремих фізичних осіб – об'єктів потенційного нападу.

Цілком очевидним є те, що в 2014 р. Росія застосувала проти України концепцію «гібридної війни», яка багато в чому є унікальною зі структурно-функціонального погляду: за формою вона «гібридна», а за змістом – «асиметрична» [5, с. 3].

На думку М. Требіна, для «гібридної війни» важливим є те, що вона, по-перше, поєднує конвенційні та неконвенційні бойові дії та відповідних учасників цієї війни (поряд зі збройними силами дійовими учасниками стають терористи, найманці, партизани, ополченці, бандформування, спецпідрозділи інших держав тощо); по-друге, початок «гібридної» війни пов'язаний з використанням неконвенційних методів ведення бойових дій незаконними збройними формуваннями; по-третє, протягом усієї «гібридної» війни дуже важливе значення надається боротьбі за розум і душі людей, тобто інформаційній боротьбі, де основними дійовими суб'єктами виступають також не військові: ЗМІ, телебачення, Інтернет, інші засоби масової комунікації [12, с. 115].

На наше переконання, своєрідною прелюдією до розгортання широкомасштабної маніпулятивно-пропагандистської кампанії як вагової складової «гібридної» війни Росії проти України з метою реалізації геополітичної реваншистської стратегії президента В. Путіна з включення Автономної Республіки Крим й м. Севастополя, а далі всього т.зв. південного сходу України до складу віртуального утворення «Новоросія», стало специфічне висвітлення російськими ЗМК Євромайдану. На замовлення влади Російської Федерації через власні джерела вони поширювали неправдиві й перекручені факти про прагнення українців стати повноправними членами європейської спільноти, жити у єдиній, суверенній державі без диктатури й корупції, утверджувались такі пропагандистські штампи як: «Україна – розділена країна, протести не репрезентують волю народу України, Схід проти Майдану»; «На Майдані праві радикали – це

ледь не фанати самого Гітлера»; «Янукович – легітимно обраний президент, треба з ним миритися і чекати наступних виборів»; «Не можна робити революцію тільки через непопулярне політичне рішення – відмову від асоціації з ЄС»; «Не зрозуміло чого хочуть українці; хто замість Януковича?»; «Конфлікт в Україні – результат політичної боротьби, а владу між «Партією регіонів» та опозицією або ж геополітичної боротьби ЄС і Росії»; «На Майдані намагаються силою захопити владу і не хочуть переговорів; а кров відповідальність несуть усі сторони» [4, с. 25–26].

Як слушно наголошує Є. Васильчук, ескалація суспільно-політичного напруження в південно-східних регіонах України супроводжується розгортанням інформаційно-пропагандистської діяльності російських екстремістських угруповань у віртуальному просторі шляхом створення сайтів, чатів, блогів, груп у соціальних мережах тощо, через які пропагуються ідеї сепаратизму, збройної боротьби, непокори органам державної влади й управління України, вихваляються ватажки та учасники проросійських терористичних угруповань тощо, особливу увагу на цих інтернет-ресурсах приділено поширенню інформації антидержавного провокаційного спрямування, що підриває авторитет і престиж України, органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави. На сьогодні у всесвітній мережі Інтернет діє низка інформаційних ресурсів, змістовне наповнення і діяльність яких координується фахівцями з інформаційної війни та впливів зі спеціальних служб і розвідувальних органів Російської Федерації. У популярних російських соціальних мережах «Вконтакте» и «Одноклассники» діють такі групи, як «Антимайдан» (Південний схід), «Республіка Новоросія / Антимайдан», «Антимайдан Донбас Допомога. Загони Самооборони» та ін. Крім того, у віртуальному просторі функціонує низка сайтів проросійських сепаратистських угруповань, зокрема: «Центральне інформаційне агенство Новоросії», «Руська весна», «Кібер Беркут», «Республіканський інформаційний

портал Луганської республіки», «Інформаційний портал Донецької народної республіки» тощо. Через зазначені інформаційні ресурси під гаслами відстоювання прав та інтересів населення південно-східних регіонів України, захисту російської мови і культури, православ'я, які нібито утискаються, здійснюється масова пропаганда сепаратистських ідей, відбувається консолідація екстремістськи налаштованих осіб для скоєння терористичних актів на території України. Ефективність реалізації цих інформаційних впливів визначається кількістю специфічних симпатиків («лайків», «класів», «репостів» тощо), які виявляють користувачів сюжетів, поширюваних на цих ресурсах [3, с. 89–91].

Комунікаційна діяльність в межах «гібридної» війни передбачає масований психологічний вплив через емоційний, а не логічний спосіб подачі інформації. Йдеться про зміщення акцентів і сутності повідомлення на форми комунікаційної взаємодії, а яких основними завданнями є пошук ефективних шляхів такої подачі, формування потрібних асоціацій і образів [12, с. 143–144].

Тому цілком очевидним є те, що інформаційний фронт «гібридної» війни Російської Федерації проти України розгорнувся одразу на кількох напрямках. Передусім: (1) серед населення в зоні конфлікту; (2) серед населення країни, проти якої здійснюється агресія, однак територія якої не охоплена конфліктом; (3) серед громадян країни агресора і (4) серед міжнародного співтовариства [5, с. 3].

Неодмінною складовою частиною сучасного світі й процесів політичної комунікації, що може виступати її основним змістом та передумовою формування «гіперреальності» («реальної віртуальності», «символічного поля політики») є симуляція [1, с. 8].

За В. Горбуліним, хоча інформаційний складник справді став наскрізною темою «гібридної війни», проте він виконує не самостійну, а допоміжну роль, більшою мірою супроводжуючи військову фазу операції. Однак в українському випадку маємо справу не просто з ворожою пропагандою, а з тим, що фахівці-інформаційники слушно характеризують як «війну смислів/снів» (початок якої

можна умовно віднести до 2006–2007 рр.). Для ретрансляції цих смислів задіяно всю множину каналів донесення інформації. Основним структурним елементом у цій війні стають симулякри – образи того, чого в реальності не існує. Прикладами таких симулякрів є: «фашисти в Києві», «звірства каральних батальйонів», «розп'яті хлопчики», використання Україною заборонених озброєнь. Стратегічна мета експлуатації цих симулякрів – замінити об'єктивні уявлення цільових груп про характер конфлікту тими «інформаційними фантомами», які потрібні агресору [5, с. 3].

За словами відомого дослідника інформаційних воєн сучасності Г. Почепцова, інформаційну політику Росії стосовно України можна назвати «першою смисловою війною в світі», для якої характерні такі ознаки інформаційно-психологічного / «смислового» впливу: знищення ознак військових: «зелені чоловічки», «ввічливі люди»; знищення ознак незаконності «народний мер», «народний губернатор», «народна самооборона», «возз'єднання Криму»; посилення негативної характеристики противника: «бойовики», «карателі», «каральна операція», «хунта», «самопроголошена київська влада», «самопроголошений прем'єр»; завищення свого позитиву до сакралізації: «Крим наш», «город русских моряков»; опис дій з метою їх легітимації: захоплення адмінбудівель пояснюється словами «це ж наше, народне, а ми народ». Як результат, інформаційна складова агресії йде попереду, а військова або силова складова виходить на перший план тільки в кінці [8].

На переконання автора, докладнішої уваги потребують маніпулятивні та пропагандистські технології. Маніпулятивні технології інформаційно-комунікативного впливу – сукупність методів, процесів і засобів інформаційно-комунікативного впливу, інтегрованих з метою прихованого збудження в іншій людині намірів, які не збігаються з її реальними бажаннями.

У сучасних умовах в інформаційно-комунікативних процесах використовуються не просто окремі прийоми, а спеціальні маніпулятивні технології. Всі вони, в основному,

визначаються за аналогією із промисловими технологіями, як сукупність прийомів, методів і засобів, використовуваних для досягнення конкретних цілей. Маніпулятивні технології формуються на основі певних сполучень цих елементів, з урахуванням специфічних закономірностей їхньої взаємодії. Важлива також послідовність і частота застосування прийомів маніпулювання при їхньому використанні в конкретних інформаційно-комунікативних ситуаціях.

Розробка й здійснення технології маніпуляції реалізується поетапно. Найбільш істотними з них є планування впливу, збір інформації про об'єкт маніпуляції, вибір раціональних прийомів впливу, організація ситуації впливу, індикація ефективності проведеного впливу, корекція впливу (якщо він виявився неефективним).

Арсенал методів інформаційно-комунікативного впливу включає різноманітні прийоми і засоби тиску на індивідуальну та масову свідомість. До найбільш ефективно діючих маніпулятивних технологій інформаційно-комунікативного впливу належать: переконування; примушування; санкціонування; наслідування; навіювання; навернення та ін.

Пропагандистські технології інформаційно-комунікативного впливу – сукупність методів, процесів і засобів інформаційно-комунікативного впливу, інтегрованих з метою утвердження в масовій свідомості систематизованих суджень, що відображають світоглядні позиції особи та суспільства в цілому.

Одна з найхарактерніших рис пропагандистського впливу, що відрізняє його від діалогічної чи діакронної форми спілкування, полягає в тому, що пропагандистське повідомлення завжди адресоване одночасно масі індивідів в аудиторії та кожному з них зокрема. При цьому враховується не стільки індивідуальність кожного, скільки те спільне, що характерне для всіх чи більшості в аудиторії – їх інтереси, мотиви дій, почуття.

До найпоширеніших прийомів «пропагандистської техніки» належать: «достовірний факт – точна деталь»; «характерний штрих»; «спільний вагон»; «самостійне судження»; «спільний пошук»; «навішування ярликів»; «двостороння аргументація»; «документалізація»; «проекціонування»; «називання імен»; «замовчування»; «раціоналізація»; «ідентифікація»; «критика деталей в аргументах»; «обернення аргументів противника на свою користь», «створення ореолу»; «забовтування»; «використання медіаторів»; «коментарі»; «констатація факту»; рейтингування; зворотній зв'язок; «напівправа»; «створення інформаційної хвилі» та ін.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, при розкритті сутності інформаційно-психологічної війни необхідно виходити з того, що вона включає елементи війни інформаційної як форми ведення інформаційного протиборства між різними суб'єктами (державами, неурядовими, економічними або іншими структурами), що передбачає проведення комплексу заходів з нанесення шкоди інформаційній сфері конфронтуючої сторони і захисту власної інформаційної безпеки та війни психологічної як сукупності різних форм, методів і засобів впливу на особу з метою зміни в бажаному напрямку її психологічних характеристик (поглядів, думок, ціннісних орієнтацій, настроїв, установок, мотивів, стереотипів поведінки), а також групових норм, масових настроїв, суспільної свідомості в цілому та коли психологічний вплив виступає у таких своїх основних різновидах (інформаційно-психологічний, психогенний, психоаналітичний, нейролінгвістичний, психотронний, психотропний) зокрема.

Тому, на наше переконання, в умовах неоголошеної війни з боку Російської Федерації та контрольованих нею терористичних угруповань, які окупували частину Донецької та Луганської областей нашої держави, серед іншого, цілком виправданим є введення тимчасових обмежень на доступ до інформації, яка поширюється агресором для впливу на аргументацію учасників Антитерористичної операції, громадян України загалом, особливо на суміжних з терористичними утворенням «ДНР» та «ЛНР» територіях та перешкоджання ворогові в отриманні достовірної інформації.

1. *Анісімович-Шевчук О.З.* Політична комунікація як системоутворюючий фактор політичного життя суспільства: автореф. дис... канд. політ. н.; спец.: 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / О.З. Анісімович-Шевчук; Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2010. – 19 с.
2. *Архипова Є.О.* Інформаційна безпека: соціально-філософський вимір: автореф. дис... канд. філософ. наук: спец.: 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Є.О. Архипова; Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». – К., 2012. – 16 с.
3. *Васильчук Є.О.* Російський екстремізм в Україні: монографія / Є.О. Васильчук. – Черкаси: Видавець Ольга Вовчок, 2015. – 120 с.
4. *Гандзюк В.О.* Український Євромайдан у кривавому дзеркалі російської пропаганди (2013–2014) / В.О. Гандзюк // Соціальні комунікації в інтеркультурному просторі: міжконтинентальний діалог інтелектуалів: матер. Міжнарод. наук.-практ. конф., 13 листопада 2014 р. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. – С. 23–29.
5. *Горбулін В.* «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / В. Горбулін // Дзеркало тижня – Україна. – 2015. – № 2 (24 січня). – С. 3.
6. *Гулай В.* Загрози інформаційній безпеці особи в контексті розгортання «гібридної війни» та збройної агресії Російської Федерації проти України: нові реалії інформаційно-психологічної війни / В. Гулай // Людина і техніка у визначних битвах світових воєн ХХ століття (до 70-річчя завершення Другої світової війни): Збірка тез доповідей Міжнародної наукової конференції 21–23 жовтня 2015 р. – Львів: НАСВ, 2015. – С. 10–12.
7. *Гулай В.* Розгортання «гібридної» війни Російської Федерації в умовах системної кризи державної організації України: інформаційно-комунікативні аспекти / В. Гулай // Україна в системі змін парадигми світопорядку ХХ–ХХІ століть: монографія / наук. ред. О.О. Салати. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. – С. 214–230.
8. *Джолос О.* Восточный фронт. Информационно-психологическая или смысловая война [Электронный ресурс] / О. Джолос, V. Obana – Режим доступу: <http://www.llks.lt/pdf/Vostochnyj%20front-skaitantiems%20RU.pdf>

9. *Марунченко О.П.* Інформаційна війна у сучасному політичному просторі: Автореф. дис... канд. політ. наук: спец.: 23.00.02 «Політичні інститути і процеси» / О.П. Марунченко; ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського». – Одеса, 2013. – 20 с.
10. *Олійник О.В.* Інформаційна безпека України: доктрина адміністративно-правового регулювання: Автореф. дис... доктр. юрид. наук: спец.: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О.В. Олійник; Інститут законодавства Верховної Ради України. – К., 2013. – 34 с.
11. *Сищук О.А.* Інформаційно-психологічний компонент «гібридної» війни / О.А. Сищук // Україна в системі змін парадигми світопорядку ХХ–ХХІ століть: тези Міжнародної науково-практичної конференції, 19 березня 2015 р. – К.: [Київ. ун-т ім. Б. Грінченка], 2015. – С. 143–147.
12. *Требін М.П.* «Гібридна» війна як нова українська реальність / М.П. Требін // Український соціум. – 2014. – № 3. – С. 113–127.

Надійшла до редколегії 28.02.2016 р.

Рецензент: *Г.І. Луцишин*, доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів.

Гулай В.В.

УГРОЗЫ ИНФОРМАЦИОННО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЛИЧНОСТИ В РЕАЛИЯХ ИНФОРМАЦИОННО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ВОЙНЫ КАК СОСТАВЛЯЮЩЕЙ «ГИБРИДНОЙ ВОЙНЫ» РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ ПРОТИВ УКРАИНЫ

Характеризуется информационный компонент «гибридной войны», развернутой зимой 2014 года Российской Федерацией против Украины, что привело к аннексии Автономной Республики Крым, г. Севастополя и оккупации части территории террористическими организациями «Донецкая народная Республика» и «Луганская народная Республика». Важное внимание в статье сосредоточено на теоретико-методологическом определении и обосновании актуальности междисциплинарного исследования угроз информационно-психологической безопасности личности. Отдельно раскрываются основные угрозы применения информационно-психологического оружия как структурного

элемента современной информационно-психологической войны и высказываются предложения по минимизации такого негативного манипулятивно-пропагандистского воздействия на сознание отдельного человека и массовое сознание в целом.

Ключевые слова: информационная безопасность личности, «гибридная война», Украина, Российская Федерация, манипулятивно-пропагандистское воздействие.

Hulay V.

THREATS TO INFORMATION AND PSYCHOLOGICAL SAFETIES OF THE PERSON IN THE REALITIES OF INFORMATION AND PSYCHOLOGICAL WARFARE AS PART OF «HYBRID WARFARE» OF THE RUSSIAN FEDERATION AGAINST UKRAINE

Informational component of «hybrid war», which was expanded in winter in 2014 by Russian Federation against Ukraine and which led to the annexation of the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol, and occupation of the territory by terrorist organizations «Donetsk People's Republic» and «Luhansk People's Republic» is characterized. The article focuses on the theoretical and methodological definition and justification of the relevance of interdisciplinary research and psychological threats to information security of a person. Separately, major threats of using information and psychological weapon as a structural element of the modern information-psychological war are disclosed and the proposals to minimize the negative impact of manipulative propaganda, the consciousness of the individual or mass consciousness in general are expressed.

Key words: information and psychological safeties of the person, «hybrid warfare», Ukraine, Russian Federation, impact of manipulative propaganda.